

Pakistan İslam Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı İskender Mirza'nın Türkiye'yi Ziyareti ve Türkiye-Pakistan İlişkilerine Etkisi

President of the Islamic Republic of Pakistan Iskander Mirza's Visit to Turkey and its Impact on Türkiye-Pakistan Relations

ÖZET

Pakistan'ın kurulduğu günden itibaren Türkiye ile Pakistan arasındaki ilişkiler genel itibariyle olumlu bir seyir takip etti. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) tehdidi ve Türk ve Pakistanlılar arasındaki tarihi bağlar iki ülkenin yakınlaşmasında etkili oldu. İki devlet arasında 1951'de Dostluk Antlaşması, 1953'te Kültür Antlaşması ve 1954'te Dostane İş birliği Antlaşması imzalandı. İki devlet 1955'te İngiltere, İran ve Irak'ın da dahil olduğu Bağdat Paketi'ni kurarak ilişkilerini geliştirdiler. Elbette bu süreçte Türkiye ve Pakistan'ın birbirlerine yaptıkları karşılıklı üst düzey ziyaretler etkili oldu. Söz konusu ziyaretlerden biri de Pakistan İslam Cumhuriyeti'nin ilk cumhurbaşkanı olan Tümgeneral İskender Mirza'nın Türkiye'ye yaptığı ziyareti. İskender Mirza'nın 15-29 Temmuz 1956 tarihleri arasında gerçekleştirdiği bu ziyarette kendisine hem yöneticiler hem halk tarafından büyük bir ilgi gösterildi. Basın gün gün Mirza'nın ziyaretleri hakkında kamuoyunu bilgilendirdi. İskender Mirza, Ankara'dan başladığı ziyaretlerini daha sonra Bursa ve İstanbul'da da devam ettirdi. Çeşitli kurum ve tarihi yerleri ziyaret etmenin yanında İskender Mirza ve maiyetindekiler, başta Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve Başbakanı Adnan Menderes başta olmak üzere pek çok görüşme gerçekleştirdi. Bu görüşmelerde Bağdat Paketi çerçevesinde uluslararası ve bölgesel sorunlar üzerine duruldu, siyasi ve iktisadi alanlar başta olmak üzere ikili ilişkilerin nasıl geliştirilebileceği hakkında görüşmeler yapıldı. Bu çalışmada İskender Mirza'nın ziyareti, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi, Cumhuriyet Gazetesi ve telif ve tetkik eserler ışığında incelendi.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Pakistan, İskender Mirza, Celal Bayar, Ziyaret.

ABSTRACT

Since the establishment of Pakistan, relations between Turkey and Pakistan have generally followed a positive course. The threat posed by the Soviet Union (USSR) and the historical ties between Turks and Pakistanis played a significant role in bringing the two countries closer. The two states signed Treaty of Friendship in 1951, Agreement for Cultural in 1953 and Agreement for Friendly Cooperation in 1954. In 1955, the two countries further developed their relations by forming the Baghdad Pact along with the United Kingdom, Iran, and Iraq. Of course, mutual high-level visits between Turkey and Pakistan during this period also had a significant impact on strengthening ties. One such visit was made by Major General Iskander Mirza, the first President of the Islamic Republic of Pakistan, to Turkey. During this visit, which took place between July 15–29, 1956, Mirza received great attention from both the officials and the public. The press provided daily coverage to inform the public about his visit. Starting his visit in Ankara, Iskander Mirza also visited Bursa and Istanbul. In addition to visiting various institutions and historical sites, Iskander Mirza and his delegation held many meetings, most notably with the President of the Republic of Turkey, Celal Bayar, and Prime Minister Adnan Menderes. These meetings focused on international and regional issues within the framework of the Baghdad Pact and included discussions on how to further develop bilateral relations, particularly in political and economic fields. This study examines Iskander Mirza's visit in light of documents from the Turkish Presidential State Archives, the Ministry of Foreign Affairs' Turkish Diplomatic Archive, Cumhuriyet newspaper, and various copyrighted and research works.

Keywords: Türkiye, Pakistan, Iskander Mirza, Celal Bayar, Visit

GİRİŞ

Pakistan, güneydoğusunda Hindistan, kuzeydoğusunda Çin, kuzeyinde Afganistan ve batısında İran'a komşudur. Ülkenin güneyinde ise Umman Denizi bulunmaktadır (Güner, 2007: 146). Pakistan kuruluşundan önce Hindistan'ın bir parçası oldu. 1857'de İngiltere'nin Hindistan'ı tam olarak sömürgeleştirmesi, Hindistan'daki Müslümanların haklarının tamamen elinden alındığı bir süreci başlattı. Bunun üzerine Müslümanlar 1906'da Hindistan Müslümanlar Birliği'ni kurdu. Hindistan'da bağımsızlık mücadelesi sürerken Müslümanlar ise Hinduların çoğunlukta olduğu bir devlette Müslümanların eşit Hindistan vatandaşları olarak yaşamasının mümkün olmadığı görüşündeydiler. Bu sebeple ilk olarak Müslüman nüfusun yoğun olduğu bölgelerde özerk bir yönetim tesis edilmesini istediler. Bu süreç daha sonra ayrı bir devletin kurulması

Muharrem Turp ¹

How to Cite This Article

Turp, M. (2025). "Pakistan İslam Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı İskender Mirza'nın Türkiye'yi Ziyareti ve Türkiye-Pakistan İlişkilerine Etkisi", International Social Mentality and Researcher Thinkers Journal, (Issn:2630-631X) 11(3): 537-543. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.15544708>

Arrival: 16 April 2025
Published: 30 May 2025

Social Mentality And Researcher Thinkers is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

¹ Doç. Dr., Kafkas Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Kars, Türkiye

arzusuna dönüştü. Muhammed İkbal, Mevlâna Muhammed Ali ve Muhammed Ali Cinnah gibi isimler bu fikrin savunucuları oldu. Bu süreç zamanla Hindular ile Müslümanlar arasında şiddetli çatışmaların yaşanmasına neden olacaktı. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Pakistan'ın kuruluş süreci hızlandı (Özcan, 2007: 146-147). Sonunda Hindistan'daki bağımsızlık mücadelesinin artması ve kamuoyu baskısı üzerine İngiltere, 3 Haziran 1947'de Hindistan'ın, Pakistan ve Hindistan olarak ikiye taksim edilmesini içeren bir teklifi gündeme getirdi. (TDA, 562/44983.218055.56, 01.01.1956). 18 Temmuz'da da İngiliz Parlamentosu, Pakistan ve Hindistan'ın bağımsızlığını içeren yasayı kabul etti. Yasaya göre iki yeni ülkede birer genel valilik kurulacaktı. 11 Ağustos'ta Pakistan Kurucu Meclisi'nin ilk toplantısı gerçekleşti ve 15 Ağustos'ta iki ülke bağımsız oldu (Wynbrandt, 2009: 159).

Pakistan, kuruluşundan sonra yeni bir anayasa hazırlamadı ve 1935 tarihli Hindistan Hükümet Kanunu'nda, birtakım değişiklikler yaparak uygulamaya devam etti. Geçici bir anayasa olan bu kanuna göre ülke çeşitli muhtar eyalet ve devletlerden oluşan bir federasyon olarak yönetilmekteydi (TDA, 562/44983.218055.56, 01.01.1956).

Pakistan'ın kurucusu olarak tanımlanan ve ülkenin ilk genel valisi olan Muhammed Ali Cinnah'ın valilik döneminde Karaçi ülkenin başkenti olurken, Hindistan'ın, Pakistan'ın güçlenmesini engellemeye yönelik politikalarına rağmen ülkenin gelişmesi yönünde çeşitli reformlara imza atıldı. Cinnah bir yandan ülkesinin iktisadi alanda güçlenmesine çalışırken bir yandan da temel hak ve özgürlükler, mezhebe dayalı siyasetin son bulması gibi alanlarda çeşitli adımlar attı (Şahbaz, 2023: 143). Ancak bağımsızlık sonrası Pakistan, siyasi bir istikrarsızlık içine girdi. Muhammed Ali Cinnah'ın 1948'de vefatıyla devlet başkanlığına Gulâm Muhammed Han getirildi. Ancak Han döneminde de ülkede bir istikrar olmadı ve sonunda 1955'te yerini Tümgeneral İskender Mirza'ya bıraktı (Özcan, 2007: 147).

İskender Mirza, Sandhurst Kraliyet Askeri Akademisi'nden mezun olan ilk Hintliydi. Pakistan'ın kuruluşunun ardından 1947'deki hükümette savunma bakanı oldu. 7 yıl bu görevi sürdürdükten sonra 1954'te Doğu Pakistan genel valiliğine getirildi. 1955'te ilk önce tekrar savunma bakanı daha sonra da Pakistan'ın genel valisi oldu. Mirza döneminde Pakistan, Mart 1956 Anayasası ile bir İslam Cumhuriyeti'ne dönüştü. Mirza da ülkenin ilk Cumhurbaşkanı seçildi. Ancak kısa süre sonra, 27 Ekim 1958'de Eyyûb Han tarafından devrilip Londra'ya sürgüne gönderildi (Burki, 2006: 259-260).

Pakistan'da yeni anayasanın kabulü süreci Türkiye tarafından da takip edildi. (TDA, 562/44983.218055.54, 01.01.1956). Daha sonra Türkiye, İskender Mirza'ya bir tebrik telgrafı gönderilmesine karar verdi (TDA, 562/44964.218511.44, 07.03.1956). Telgrafın iletilmesinin sonra İskender Mirza da Türkiye'nin dostane duygularından duyduğu memnuniyetini dile getirdi (TDA, 562/44797.216051.1, 26.04.1956). Ardından Pakistan, Cumhuriyetin ilanı dolayısıyla gerçekleştirilecek törene Türkiye'yi davet etti (TDA, 562/44797.216051.44, 08.03.1956). Türkiye ile Pakistan arasında 26 Temmuz 1951'de Dostluk Antlaşması, 29 Haziran 1953'te Kültür Anlaşması (Turp, 2017: 263) ve 2 Nisan 1954'te Dostane İş birliği Antlaşması imzalandı (Resmî Gazete, 16 Haziran 1953: 9635). İki devlet arasındaki yakınlaşma ilerleyen süreçte uluslararası bir teşekkülün ortaya çıkmasına katkı sağladı. Temel amacı bölgesel iş birliğinin sağlanması ve SSCB'nin Ortadoğu'da yayılmasını engellemek olan Bağdat Paketi 1955 yılında imzalanan bir dizi anlaşmayla Türkiye, Pakistan, Irak, İran ve İngiltere tarafından kuruldu (Topçu, 2019: 148).

ZİYARET ÖNCESİ HAZIRLIKLAR

Pakistan İslam Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı İskender Mirza'nın Türkiye'yi ziyaret edeceği 4 Temmuz 1956'da Türk kamuoyuna duyuruldu. Pakistan Büyükelçisi Mian Amüniddin, basına verdiği demecinde, İskender Mirza'nın daha önce Milli Müdafaa Vekaleti Müsteşarı iken Türkiye'ye bir ziyaret gerçekleştirdiğini, şimdi ise Başbakan Adnan Menderes'in Pakistan'ı ziyaretinin ardından bir iade-i ziyaret için Türkiye'ye geleceğini ifade etti. Konuşmasında Türkiye ile Pakistan arasındaki dostluğa vurgu yapan Amüniddin, iki ülkenin Bağdat Paketi çerçevesinde müttefik olduğunu ancak ilişkilerin tarihi ve kültürel bağlar nedeniyle çok daha eskiye dayandığını ve iş birliğinin çeşitli anlaşmalarla sürekli geliştiğini belirtti (Cumhuriyet, 4 Temmuz 1956: 4).

İskender Mirza'nın Türkiye'ye gelişinden önce, Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Pakistan basınına bir beyanat verdi. Bayar, *"Türkiye'nin hakiki kardeşi ve kıymetli müttefik"* olarak tanımladığı Pakistan'ın cumhurbaşkanı olan İskender Mirza'nın Türkiye'ye gelişinden şeref duyduğunu belirtti ve Mirza'nın ziyareti ile Kurban Bayramı'nın aynı zamana denk geldiğini ve böylece Türk milletinin iki bayramı birlikte kutlayacağını söyledi. Daha önce Pakistan'a yaptığı ziyarette sadece devlet erkanının değil aynı zamanda Pakistan halkının da kendisine gösterdiği dostluk ve sevgi hissiyatını unutmayacağını belirten Bayar, aynı sıcaklığın Türkiye'de de Pakistanlılara karşı olduğunu belirtti. Bayar ayrıca iki ülkenin gerek ikili anlaşmalar gerek Bağdat Paketi

çerçevesinde olan iş birliğine vurgu yaptı (Cumhuriyet, 14 Temmuz 1956: 1, 5; TDA, 562/44861.217787.27,17.07.1956).

İskender Mirza, eşi Begüm Mirza ve beraberindeki heyetin ziyaretinden önce Ankara'da ziyaret için hazırlıklar yapıldı. Ankara'nın başlıca caddelerine taklar kuruldu ve hipodromda bir resmi geçit yapılması kararlaştırıldı. Mirza ve beraberindeki heyeti taşıyan uçağa Ankara'ya girdiğinde Türk Hava Kuvvetleri'ne ait uçaklar tarafından eşlik edilecek, uçağın inişinden sonra İskender Mirza ve beraberindekiler devlet erkânı tarafından karşılanacak ve hazırlanan programa uygun olarak çeşitli ziyaretler gerçekleştirilecekti (Cumhuriyet, 15 Temmuz 1956: 1, 5).

İSKENDER MİRZA'NIN TÜRKİYE ZİYARETİ (15-29 TEMMUZ 1956) ve SİYASİ ve İKTİSADİ MESELELERE İLİŞKİN GÖRÜŞMELER

İskender Mirza, eşi Begüm Mirza, Pakistan Orduları Başkumandanı General Eyyûb Han ve Pakistan Maliye Bakanı Seyyid Emcet Ali ile 15 Temmuz'da saat 12.15'te Ankara'ya geldi (Akbaş, 2013: 309). Heyeti taşıyan uçak Türk hava sahasına giriş yaptıktan sonra Diyarbakır filosuna ait uçaklar, uçağa eşlik etti. Ardından Esenboğa Havalimanı'nda Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve eşi Reşide Bayar, Başbakan Adnan Menderes, Bakanlar, Pakistan Büyükelçiliği Erkanı, Meclis Başkan Vekilleri, Ankara Milletvekilleri, Genelkurmay Birinci ve İkinci Başkanları, Kuvvet Komutanları, Yargıtay, Danıştay, Sayıştay Başkanları, Ankara Vali Vekili, Ankara Belediye Başkanı dahil geniş bir heyet tarafından karşılandılar. Bir süre şeref salonunda dinlendikten sonra İskender Mirza basına bir demeç vererek ziyaretle birlikte ikili ilişkilerin daha da kuvvetleneceğini söyledi. Daha sonra önde İskender Mirza ve Celal Bayar'ı arkada Begüm Mirza ve Reşide Bayar'ı taşıyan otomobillerle şehre hareket ettiler. Şehirde büyük bir ilgiyle karşılanan misafirler daha sonra 16.15'te Anıtkabir'i ziyaret ettiler. Aynı gün İskender Mirza, kendilerine tahsis edilen köşkte yabancı misyon şefleriyle bir görüşme gerçekleştirdi. Akşam 20.30'da ise Çankaya Köşkü'nde misafirler şerefine bir yemek verildi (Cumhuriyet, 16 Temmuz 1956: 1, 5). Celal Bayar, Çankaya Köşkü'nde verilen yemekte yaptığı konuşmada hem kendisinin hem de daha önce Başbakan Adnan Menderes'in Pakistan'a yaptığı ziyaretlerde gösterilen ilgiden duyduğu memnuniyeti dile getirdi ve iki ülke arasındaki ilişkileri "*Bundan daha sağlam ve derin bir sevgi ve samimi rabıta tasavvur edemiyorum*" diye tarif etti (Cumhuriyet, 16 Temmuz 1956: 1, 5). Konuşmasında Bağdat Paketi'ne değinen Bayar, pakt ile Ortadoğu'da yeni bir dönemin başladığını dile getirdi. Soğuk Savaş döneminde dünya barışının korunmasında uluslararası teşekküllerin önemine değinen Bayar, Bağdat Paketi'nin bu anlamda çok önemli olduğunu ve hem Ortadoğu hem Akdeniz havzasında barışın korunmasına katkı sağladığını vurguladı. Konuşmasında ABD'nin Bağdat Paketi'ne verdiği desteğe de değindi ve ABD'nin paktın iki komitesine doğrudan iştirak ettiğini ve askeri sahada da iş birliği vaat etmesinin dünya ve Ortadoğu barışına büyük katkı sağladığını dile getirdi. Türkiye ile Pakistan arasındaki sıkı iş birliği de bu barışa katkı sunmaktaydı. Bayar'ın ardından İskender Mirza da bir konuşma yaptı. Mirza, yakın tarihe bakıldığında Türkiye, İran ve Pakistan'ın bugünkü durumlarını müstesna kabiliyet ve üstünlük sahibi olan üç lidere borçlu olduklarını söyledi: Türkiye'de Mustafa Kemal Atatürk, İran'da Rıza Pehlevi ve Pakistan'da Muhammed Ali Cinnah. Bu üç liderin ülkeleri için son derece önemli olduğunu söylerken aynı zamanda dünya meselelerinin genel çerçevesinde gayet önemli stratejik ve ideolojik mevkieleleri olan bu üç devletin önemlerine vurgu yaptı. Bayar'ın belirttiği üzere Pakistan'ın milletlerarası barış için çalıştığını, iki ülkenin bu amaç doğrultusunda bir dostluk anlaşması imzaladığını ve Bağdat Paketi'nin bu barışa verdiği desteğin yanında bölgenin iktisadi ve içtimai olarak gelişmesi için de önemli olduğunu söyledi (Cumhuriyet, 16 Temmuz 1956: 1, 5).

İlk günkü ziyaretlerin ve açıklamaların ardından İskender Mirza, Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni de ziyaret ederek milletvekillerine hitap etti. TBMM'nin 16 Temmuz'da saat 15:10'da açılan birinci celsesine İskender Mirza ve eşi, Celal Bayar ile geldiler. İskender Mirza'nın TBMM'yi ziyareti münasebetiyle ilk önce Meclis Başkanı Refik Koraltan söz aldı. Koraltan, İskender Mirza'nın TBMM'yi ziyaretini TBMM tarihindeki müstesna hadiselerden biri olarak tanımladıktan sonra ikili ilişkilerin tarihi seyri hakkında kısa bir konuşma yaptı. Pakistan ve Türkiye'nin dünya ve bölge barışına verdiği katkıları dile getiren Koraltan'ın ardından şiddetli alkış ve tezahüratlarla kürsüye gelen Mirza, konuşmasını İngilizce olarak yaptı. Daha sonra Hariciye Vekaleti Umumi Kâtibi Muharrem Nuri Birgi tarafından bu konuşmanın tercümesi milletvekillerine okundu. Mirza, iki ülkenin tarihi bağlarını ve bu bağların mevcut ilişkilere etkisini anlatarak konuşmasına başladı. Atatürk'ün Türkiye için yaptıklarının son derece önemli olduğunu ve bu sayede Türkiye'de demokrasinin ortaya çıktığını, Atatürk'ün sadece Türklerin önderi olmadığını, Pakistan ve Hindistan'da da bir kahraman olarak görüldüğünü dile getirdi. Mirza, Cinnah'ın da Pakistan tarihi açısından önemini açıkladıktan sonra Pakistan'ın siyasi, ideolojik ve stratejik konumu nedeniyle önemli bir mevkide olduğunu belirtti ve Pakistan'da demokrasinin gelişim süreci, ekonomik kalkınma ve Pakistan'ın dış politikası hakkında bilgiler verdi. Türkiye ile 1954'te imzalanan dostluk anlaşması ve ardından Bağdat Paketi'nde ortak hareket etmenin

önemine vurgu yaptı. Mirza konuşmasında uluslararası meselelere de değindi ve Filistin meselesinin Arapları memnun edecek bir şekilde halledilmesini arzu ettiklerini, Sudan, Tunus ve Fas'ın bağımsızlığından duydukları memnuniyeti dile getirerek Cezayir meselesinin de aynı şekilde neticelenmesini arzu ettiklerini vurguladı (TBMM Zabıt Ceridesi, 1956: 317-320).

Bağımsızlık sürecinde Hindistan'ın Keşmir'deki özerk yönetimin hangi ülkeye katılacağı yönündeki kararını beklemeden bu bölgeyi işgal etmesi yıllar sürecektir Keşmir Sorununu başlatmıştı (Özcan, 2007: 147). TBMM'deki konuşmasında bu soruna da değinen Mirza, Pakistan'ın talebinin Keşmir'in Pakistan'a verilmesi olmadığını, plebisit yapılarak sorunun çözülmesini istediklerini dile getirdi. Mirza konuşmasında Kıbrıs meselesine de değinerek bu konuda Türkiye'nin tasvip etmeyeceği herhangi bir çözümü desteklemeyeceklerini açıkça ifade etti (TBMM Zabıt Ceridesi, 1956: 319-320).

Türkiye'de İskender Mirza'ya büyük ilgi gösterildi. Öyle ki 16 Temmuz'da kendisine Ankara fahri hemşeriliği ünvanı verildi. Yapılan törene Celal Bayar, bazı bakanlar, milletvekilleri, askeri ve mülki idare amirleri dahil geniş bir katılım oldu. Aynı gün İskender Mirza'nın eşi Begüm Mirza da Anıtkabir'i, doğumevini, Kızılay Genel Merkezi'ni ziyaret etti ve doğumevine 5.000 lira bağış yaptı (Cumhuriyet, 17 Temmuz 1956: 1, 5). 17 Temmuz'da İskender Mirza'nın gelişi nedeniyle Ankara Hipodromu'nda bir geçit töreni düzenlendi (Akbaş, 2013: 311). 09.30'da başlayan törene TSK'nin her sınıfından birlikler katıldı. Saat 11.00'de biten törenden sonra Mirza, *"Hayatımda bu kadar muntazam bir tören görmedim. Bütün Türk ordusu ile iftihar ediyorum"* diyerek duyduğu memnuniyeti dile getirdi. Daha sonra Mirza ve eşi şerefine Marmara Köşkü'nde bir yemek verildi ve ardından Harp Okulu ziyaret edildi. Üst düzey Türk yetkililerin de katıldığı bu ziyaret sırasında Mirza'ya okulun tarihi ve öğretim sistemi hakkında bilgiler verildi. Daha sonra Begüm Mirza eşinden ayrı olarak körler okuluna ve yetiştirme yurduna bir ziyarette bulundu. Aynı günün akşamı, Başbakan Adnan Menderes tarafından İskender Mirza şerefine bir yemek verildi. Yemeğe Cumhurbaşkanı Celal Bayar da katıldı (Cumhuriyet, 18 Temmuz 1956: 1, 5).

18 Temmuz'da İskender Mirza ve eşi Begüm Mirza, beraberinde Celal Bayar, Hariciye Vekili Etem Menderes ve eşi ile maiyetindeki isimlerle Ankara'dan ayrıldı (Cumhuriyet, 19 Temmuz 1956: 1). İskender Mirza ve beraberindeki heyet Ankara'dan ayrılmadan önce Ankara'daki Hariciye Köşkü'nde Celal Bayar ve Adnan Menderes'in de katıldığı bir toplantı gerçekleştirildi. Görüşmelerde Pakistan ile Afganistan arasındaki sınır anlaşmazlıkları, SSCB'nin Afganistan'a yaptığı askeri yardımlar gibi konular gündeme geldi. Pakistan tarafı SSCB'nin Afganistan'a maddi yardımlarda bulunmasını ve buraya inşa etmeyi planladıkları yolu, ileride SSCB tarafından Pakistan'a karşı bir taarruzda bulunabileceği şeklinde yorumluyordu. Bu sebeple Adnan Menderes'in Afganistan'a yapacağı ziyarette bu konunun gündeme getirilmesini istediler ve tamamı karayla çevrili Afganistan'ın gelişimi için gerekirse kendilerinin de yardım edebileceklerini ifade ettiler. General Eyyüb Han'ın da görüşü Afganistan'da Rusların inşa ettikleri hava meydanları ve yolların ileride Pakistan aleyhine kullanılabileceği yönündeydi. Eyyüb Han'a göre Ruslar, Bağdat Paketi'ne karşıydı ve Pakistan'ı pakttan çekilmeye mecbur bırakmayı hedefliyorlardı. Bu sebeple Pakistan askeri gücünü artırmalıydı. Pakistan heyeti Türkiye'den, ABD'nin Pakistan'a askeri yardımda bulunması hususunda destek istediler. Eyyüb Han'ın eğer Afganistan'daki idarecilerin siyasetlerinden vazgeçmezlerse Pakistan'ın oradaki rejimi zorla değiştireceğini söylemesi üzerine ise Menderes, *"... biz de Suriye'den dolayı aynı vaziyetteyiz. Oraya da Ruslar sızıyorlar. Bizim cenubumuzda uzun bir hudud boyunca tehlike hissediyoruz..."* dedi. ABD'nin Pakistan'a askeri yardım sağlaması hususuna da değinen Menderes, ABD ve İngiltere'nin zamanla Bağdat Paketi'nin değerini anlamaya başladıklarını söyledi. Ancak konuşmasının devamında zaman zaman Mısır'ın kendilerine yaklaştığında hemen *"kaçtıklarını"* dile getirdi. Celal Bayar da görüşmelerde söz alarak Rusların, Mısır ve Afganistan üzerinden Asya ve Afrika'da gücünü arttırmak istediğini söyledi. Hem Pakistan hem Türkiye heyetlerinin üzerinde anlaştığı husus, Bağdat Paketi'ne verilen ehemmiyetin artırması gerektiği ve askeri sahada da pakttan güçlendirilmesiydi. Görüşmelerde Irak'ın, Suudi Arabistan ya da Mısır'ın da Bağdat Paketi'ne girmesi yönündeki arzusu da konuşuldu. İskender Mirza, Suudi Arabistan'ın eğer Bağdat Paketi, Filistin meselesini çözüme kavuşturursa pakta girebileceğini kendisine belirttiğini söyledi. Buna karşılık Bayar ise *"iş bu mertebeye geldi ise İsrail meselesi hakkında noktai nazarımız mâlumdur ve onların lehinedir"* dedi (TDA, 562/88046.320785.6, 18.07.1956).

Görüşmelerden sonra Ankara'dan ayrılan heyet ilk önce Bursa'da Yeşil Türbe ve cami, Ulu Cami, Orhan Gazi ve Osman Gazi'nin türbelerini ziyaret etti. Bursa'daki Karacabey harasında incelemeler yapıldı ve burada İskender Mirza ve eşine birer Karacabey tipi at hediye edildi. Merinos fabrikası ile İpekiş fabrikaları ziyaretinin ardından heyet, İstanbul'a gitmek üzere Bursa'dan ayrıldı. Bu sırada Pakistan Orduları Başkumandanı Tümgeneral Muhammed Eyyüb Han da Erzurum ve Kars'ta Türk ordu birliklerini ziyaret etti (Cumhuriyet, 23 Temmuz 1956: 1, 5).

23 Temmuz'da İskender Mirza ve beraberindekiler Savarona okul gemisi ile İstanbul'a geldiler. Gemi boğazda harp gemileri tarafından selamlandı. Daha sonra İskender Mirza ve beraberindekiler Sarayburnu'ndan karaya çıktılar. Burada yapılan karşılama töreninde Başbakan Adnan Menderes dahil üst düzey yetkililer hazır bulundular. Ardından açık bir otomobille hareket ettiler. Otomobiller Gülhane Parkına geldiğinde İstanbulluların tezahüratlarıyla karşılandılar. İskender Mirza daha sonra istirahat için Şale Köşkü'ne geldi ve burada yol boyunca gösterilen büyük ilgiden dolayı oldukça mutlu olduğunu söyledi (Cumhuriyet, 24 Temmuz 1956: 1, 5). 24 Temmuz'da Begüm Mirza, beraberinde Pakistan Maliye Bakanının eşi ile Sultanahmet Cami, Ayasofya Müzesi ve Süleymaniye Cami'ni ziyaret etti. Aynı günün akşamında da İskender Mirza ile şerefine verilen yemeğe katıldılar (Cumhuriyet, 25 Temmuz 1956: 1, 5). 25 Temmuz'da ise Begüm Mirza gazetecilere Pakistan'da kadın haklarına ilişkin bir demeç vererek bu süreçte yapılan mücadeleyi anlattı ve Türk kadının çok cana yakın olduğunu, Pakistan'a gidince kadınları Türkiye'yi ziyaret etmeye teşvik edeceğini belirtti. Bu sırada İskender Mirza da İstanbul'da çeşitli yerlere ziyaretlerde bulundu (Cumhuriyet, 26 Temmuz 1956: 1, 5). 26 Temmuz'da İskender Mirza'ya İstanbul Üniversitesi tarafından fahri doktorluk ünvanı verildi. Merasim sırasında yapılan konuşmalarda İstanbul Üniversitesi Rektör Vekili Prof. Dr. Arif İsmet Çetingil, Pakistanlıların Türk Kurtuluş Savaşı sırasında yaptığı yardımlara değindi. İskender Mirza, Türk gençliğine Muhammed Ali Cinnah'ın Pakistanlılara verdiği mesajdan daha iyi bir mesaj veremeyeceğini ve bu mesajın da üç kelimeden ibaret olduğunu söyledi: "*Birlik, iman ve disiplin*". Mirza, Atatürk'ün liderliği altında Türkiye'nin büyük bir gelişim gösterdiğini, dünyanın en dinamik, azimkar ve disiplinli demokrasilerinden biri olduğunu belirtti (Cumhuriyet, 27 Temmuz 1956: 1, 5). Ertesi gün İskender Mirza ve eşi Dolmabahçe Sarayını gezdiler. Öğle namazını Eyüp Cami'nde kıldılar ve daha sonra Topkapı Sarayı'nda bulunan Mukaddes Emanetler Dairesi'ni ziyaret ettiler. Öğle yemeğinin ardından bir süre dinlendikten sonra İngiliz konsolosluğu tarafından şereflerine verilen yemeğe katıldılar. Akşam ise açık hava tiyatrosunda milli halk oyunlarını izlediler (Cumhuriyet, 28 Temmuz 1956: 1, 5). 28 Temmuz'da çeşitli görüşmeler gerçekleştiren İskender Mirza, akşam saat 20.15'te İstanbul Radyosu'ndan bir konuşma yaptı. Konuşmasında iki ülke arasındaki ilişkilere değindi ve Pakistanlılar gibi Türklerin de ananelerinin İslam üzerine bina edildiğini, bu sebeple iki ülkenin birbirine yaklaştığını, bölge barışı ve iktisadi gelişmenin sağlanması için Bağdat Paketi'nin kurulduğunu ve Kıbrıs meselesinde Türk davasının haklılığını vurguladı (Cumhuriyet, 29 Temmuz 1956: 1, 5).

Ziyaret sırasında iktisadi ilişkiler de gündeme geldi. İskender Mirza ile Türkiye'ye gelen heyetteki isimlerden biri olan Pakistan Maliye ve İktisat Bakanı Sayd Amjad Ali, Şale Köşkü'nde yaptığı basın toplantısında iki ülke arasında ticaretin artması gerektiğini ancak benzer ürünler üretildiği için henüz istenen seviyede olmadığını söyledi (Cumhuriyet, 30 Temmuz 1956: 1, 5).

Türkiye ile Pakistan arasındaki iktisadi ilişkiler dönem içerisinde yeterince gelişmiş değildi. 1948'de Pakistan'ın Türkiye'nin genel ticaretindeki payı yalnızca %0,2 idi. Bu oran 1950'de 0,5, 1951'in ilk 11 ayında ise 0,2'ye tekabül etmekteydi. Bu süre içerisinde Türkiye, Pakistan'dan deri ithal ederken, Pakistan'a ihracatı çok az idi. Bu sebeple Türkiye iki ülke arasında bir ticaret antlaşması imzalanması için Karaçi Büyükelçiliğine talimat vermişti. Söz konusu anlaşma sonrası Türkiye, diğer ülkelere ihracatında güçlük yaşanan fındık, ceviz, badem, kuru üzüm, tütün, hububat gibi maddeler ile pamuk, yapağı, tiftik, peynir gibi ürünlerin Pakistan'a ihracatını sağlamayı ve Pakistan'dan ise çimento, kimyevi maddeler, pamuktan mamul edilen eşya, dizel motorları, jüt, hastane levazımatı alınabileceğini düşünüyordu (TDA, 562/44983.218055.59, 01.01.1956).

Pakistan Maliye ve İktisat Bakanı Sayd Amjad Ali de basına verdiği demeçte Pakistan'ın Türkiye'den süt, çelik, kömür alabileceğini buna karşılık Pakistan'ın da dokuma ürünleri, cerrahi aletler ve spor malzemelerini Türkiye'ye satabileceğini belirtti. (Cumhuriyet, 29 Temmuz 1956: 1,3). Taraflar iktisadi ilişkilerin artırılmasına ilişkin çaba sarf etseler de iki ülke arasında bir ticaret antlaşmasının imzalanması ancak 18 Aralık 1964'te mümkün olacaktı (Resmî Gazete, 24 Mayıs 1965: 6-7).

Gerçekleştirilen ziyaretlerin ve resmi görüşmelerin ardından İskender Mirza ve maiyetindekilerin 15 Temmuz'da başlayan Türkiye ziyareti 2 hafta sonra 29 Temmuz'da sona erdi. Yapılan resmî bir törenle İskender Mirza ve eşi, Türkiye'den ayrıldı (Cumhuriyet, 30 Temmuz 1956: 1, 5).

SONUÇ

Türkiye'nin Pakistan ile ilişkileri karşılıklı çıkarlar, tarihi bağlar ve karşılıklı ziyaretlerin de etkisiyle sürekli gelişme gösterdi. İskender Mirza'nın ziyareti sırasında her iki tarafça verilen demeçlerde de bu konular öne çıktı. İskender Mirza'nın Ankara, Bursa ve İstanbul'da gerçekleştirdiği ziyaretlerde ilk önemli durağı TBMM oldu. Mirza, 16 Temmuz 1956'da TBMM'de yaptığı konuşmada iki ülkenin tarihi bağlarına sürekli vurgu yaptı, Keşmir sorunu için Pakistan'ın arzu ettiği çözüm önerisini dile getirdi ve Kıbrıs meselesinde de Türkiye'ye desteğini açıkladı. Bunun yanında ziyaretler sırasında gerek Mirza gerek Bayar tarafından yapılan

konuşmalarda ilişkilerin geliştirilmesi için neler yapılabileceği sürekli vurgulandı. İskender Mirza'nın ziyaretleri sırasında basına yansıdığı üzere, Türk milleti de Pakistan ile ilişkilere büyük önem vermektedir. Öyle ki Mirza, her gittiği yerde büyük bir ilgiyle karşılandı. Mirza'nın basına verdiği demeçlerden ziyaret sırasında kendisine gösterilen ilgiden son derece memnun olduğu görülmektedir. İki ülkenin de Bağdat Paketi'ne üye olması ziyaret sırasında paktın izleyeceği politikalar hakkında da görüş alışverişinde bulunulmasını sağladı. Çankaya Köşkü'nde yapılan görüşmelerde Pakistan, SSCB ve Afganistan ile olan sorunlarında Türkiye'den görüş ve destek istedi. Her ne kadar iki ülke arasında siyasi ilişkiler sürekli gelişerek devam etse de iktisadi alanda yeterince gelişme olmamıştı. Bu sebeple iktisadi ilişkilerin geliştirilmesi de ziyaret sırasında gündeme geldi. Pakistan Maliye ve İktisat Bakanı Sayd Amjad Ali 29 Temmuz'da basına verdiği demeçle Türkiye ile Pakistan arasındaki ticaretin nasıl geliştirilebileceği yönünde görüşlerini Türk kamuoyuna ve devlet makamlarına iletmiş oldu. Türkiye de bu konuda daha önce çalışmalara başlamıştı. Ancak bir anlaşmanın imzalanması 1964'te mümkün olabildi. Çünkü ziyaretten biraz sonra 1958'de İskender Mirza, Türkiye'ye birlikte geldiği Savunma Bakanı Eyyûb Han tarafından devrildi ve sürgüne gönderildi. Dolayısıyla daha önce bir ticaret antlaşmasının imzalanamamasında Pakistan'daki siyasi istikrarın sağlanmasındaki sorunlar da etkili oldu denilebilir.

KAYNAKÇA

- Akbaş, İ. (2013). Geçmişten Geleceğe Türkiye-Pakistan İlişkileri, Zeus Kitabevi Yayınları, İzmir.
- Ankara'da büyük bir resmi geçit yapıldı, Cumhuriyet, (11.486), 18 Temmuz 1956: 1, 5.
- Begüm Mirza dün bir basın toplantısı yaptı, Cumhuriyet, (11.491), 26 Temmuz 1956: 1, 5.
- Burki, S. J. (2006). Historical Dictionary of Pakistan, Scarecrow Press, Lanham.
- Çankaya'da söylenen nutuklar, Cumhuriyet, (11.484), 16 Temmuz 1956: 1, 5.
- Dost Pakistan Devlet Reisi hararetle karşılandı, Cumhuriyet, (11.484), 16 Temmuz 1956: 1, 5.
- Ekselans Mirza İskender dün Gece Ankaradan ayrıldı, Cumhuriyet, (11.487), 19 Temmuz 1956: 1.
- Ekselâns Mirzaya fahri doktorluk pâyesi verildi, Cumhuriyet, (11.492), 27 Temmuz 1956: 1, 5.
- Gnl. Mirza bugün gidiyor, Cumhuriyet, (11.494), 29 Temmuz 1956: 1, 5.
- Gnl. Mirza Eyüp Camii'nde, Cumhuriyet, (11.493), 28 Temmuz 1956: 1, 5.
- Güner, İ. (2007). "Pakistan", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, (34):146-147, İstanbul 2007.
- Kararname, Resmî Gazete, (12005), 24 Mayıs 1965: 6-7.
- Özcan, A. "Pakistan", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, (34):146-147, İstanbul 2007.
- Pakistan büyükelçisinin beyanâtı, Cumhuriyet, (11.472), 04 Temmuz 1956: 4.
- Pakistan Cumhurbaşkanlığı bu sabah Ankara'ya geliyor, Cumhuriyet, (11.483), 15 Temmuz 1956: 1, 5.
- Pakistan Cumhurbaşkanı bugün şehrimize geliyor", Cumhuriyet, (11.488), 23 Temmuz 1956: 1, 5.
- Pakistan Devlet Reisi dün şehrimize geldi, Cumhuriyet, (11.489), 24 Temmuz 1956: 1, 5.
- Pakistan Devlet Reisi gitti, Cumhuriyet, (11.494), 30 Temmuz 1956: 1, 5.
- Pakistan Devlet Reisi yarın Ankara'ya geliyor, Cumhuriyet, (11.482), 14 Temmuz 1956: 1, 5.
- Pakistan Kıbrıs davamızı kuvvetle destekliyor, Cumhuriyet, (11.485), 17 Temmuz 1956: 1, 5.
- Pakistanlı misafirlerimizin ziyaretleri, Cumhuriyet, (11.490), 25 Temmuz 1956: 1, 5.
- Şahbaz, D. (2023). Pakistan Tarihi, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- TBMM Zabıt Ceridesi. (1956), TBMM Matbaası, Ankara.
- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi (TDA), 562/44797.216051.1, 26.04.1956.
- TDA, 562/44983.218055.54, 01.01.1956.
- TDA, 562/44983.218055.56, 01.01.1956.
- TDA, 562/44983.218055.59, 01.01.1956.

TDA, 562/44964.218511.44, 07.03.1956.

TDA, 562/44797.216051.44, 08.03.1956.

TDA, 562/44861.217787.27, 17.07.1956.

TDA, 562/88046.320785.6, 18.07.1956.

Turp, M. (2017). “Demokrasi Sürecinde Dokuzuncu Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi”, Doktora Tezi, Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kars.

Türkiye ile Pakistan arasında akdedilen Dostane İşbirliği Andlaşmasının tasdikına dair Kanun, Resmî Gazete, (8730), 16 Haziran 1953: 9635.

Türkiye-Pakistan iktisadi işbirliği, Cumhuriyet, (11.494), 29 Temmuz 1956: 1,3.

Wynbrandt, J. (2009). A Brief History of Pakistan, Facts On File, New York.